

*Лозинська К.
студентка магістратури юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник: к.ю.н, доцент кафедри
кримінального права та процесу ТНЕУ Олійничук Р. П.*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВИМИРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Конституція України визнає людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1]. Виходячи з того, що саме держава підтримує забезпечення життєдіяльності тих самих демократичних, соціальних інститутів, то без підтримання державної безпеки, обороноздатності, незалежності держави, її конституційного ладу неможливо забезпечити належне виконання боротьби зі злочинністю, підтримання належного рівня життя, забезпечення дотримання честі й гідності, недоторканності приватної власності та безпеки тощо.

На початку становлення радянського кримінального законодавства поняття злочину проти основ національної безпеки України в ньому не було розкрито, як і поняття особливо небезпечного державного злочину в Кримінальному кодексі 1960 р. Тому перед теорією кримінального права України, з урахуванням позитивного досвіду радянського кримінального права, постало завдання дати визначення злочинів проти основ національної безпеки України.

Варто зазначити, що 8 липня 2018 року, в Україні набув чинності Закон України «Про національну безпеку України» [3]. Даний закон визначає основи та принципи національної безпеки та оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Злочини проти безпеки держави протягом усього періоду існування української державності становлять найсерйознішу загрозу для конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й обороноздатності України.

Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування будь-якої держави. Особливого значення в цих умовах набуває необхідність пошуку нових шляхів протидії даним злочинам, зокрема кримінально-правових заходів. Реалізація протидії даним злочинам неможлива без проведення їх якісної кримінально-правової характеристики.

Основою даного дослідження стали праці таких українських вчених як: Матвійчук В.К., Мошняга Л.В., Савченко А. В., Томчук І. О., Хавронюк М.І., Чорний Р. Л. та інші.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є проведення кримінально-правової характеристики злочинів проти основ національної безпеки у кримінальному праві України.

Результати дослідження. Перш за все варто зазначити, що відповідно до ч. 2, 3 ст. 5 Конституції України, відповідно до яких право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові, та ніхто не може узурпувати державну владу [1]. Порухення встановленого Конституцією України порядку створення та захисту конституційного ладу,

території України, а також порядку виконання представниками влади своїх повноважень може створювати загрозу основам національної безпеки.

Національна безпека є багатоаспектним і надто складним юридичним поняттям, оскільки містить значну кількість взаємообумовлених елементів, що співвідносяться між собою як загальне і спеціальне, первинне і другорядне [9, с.350].

Злочини проти основ національної безпеки посягають не тільки на державну безпеку, а й на національну безпеку загалом, яка відповідно до п.9 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України» визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Злочини проти основ національної безпеки України – це суспільно небезпечні, протиправні, винні та карані діяння, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди зовнішній і внутрішній безпеці держави, вчинені суб'єктом злочину [9, с.354].

Виходячи з аналізу статті 3 Закону України «Про національну безпеку України», об'єктами національної безпеки є: 1) людина і громадянин; 2) суспільство; 3) держава; територія – навколишнє природне середовище. Своєю чергою, в преамбулі вказаного нормативно-правового акта зазначено, що він визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [3].

У системі Особливої частини КК України розділ стосовно злочинів проти основ національної безпеки поставлений на перше місце [2]. Натомість, Конституція України змінила пріоритети в захисті держави і особи. В ній зазначається що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Такий підхід обумовлений насамперед ємкістю і широтою родового об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 109-114 КК України.

У 2014 році було внесено ряд змін стосовно покарання за злочини проти основ національної безпеки України, а також криміналізації фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України) та перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України) [2].

Важливо звернути увагу на те, що пріоритетними національними інтересами України в Концепції національної безпеки України визначені:

1) створення громадянського суспільства, підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;

2) досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності; гарантування прав української нації та національних меншин України;

3) забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів;

4) забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства тощо [4, с.81].

Визначення видів злочину залежить передусім від того, в якій саме сфері відносин виникає загроза:

- злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в політичній сфері. До них відносять: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110² КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК);

- злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки України у сфері інформаційної, економічної, науково-технологічної безпеки. До них належать: державна зрада (ст. 111 КК); шпигунство (ст. 114 КК);

- злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в економічній, екологічній, військовій сферах і сфері обороноздатності. До них належить диверсія (ст. 113 КК) [4, с.82].

Як зауважує Л.Мошняга, на відміну від інших злочинів проти основ національної безпеки України, а саме на відміну від злочинів проти основ зовнішньої безпеки (ст. ст. 111, 114 КК) та злочинів проти основ внутрішньої безпеки і економічної системи України (ст. 113 КК), є група злочинів, що полягають у вчиненні діянь, які мають спеціальну протиправність – конституційну.

До злочинів, проти конституційних основ національної безпеки, належать:

– злочини, передбачені ст. 109 КК «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»;

– злочини, передбачені ст. 110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»;

Варто зазначити, що лише диспозиції ст. ст. 109, 110 КК України, що мають назву відповідно: «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» передбачають кримінальну відповідальність не лише за вчинення вищевказаних дій, але і за публічні заклики до таких дій, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Крім того, ч. 1 ст. 109 КК України передбачає відповідальність за змову про вчинення таких дій, тобто даний злочин вважається закінченим на стадії готування до нього, що є позитивним моментом у попередженні даних злочинів [7, с.190].

Юридичний аналіз складу злочинів проти основ національної безпеки України можна здійснювати як з правових позицій, так і з соціальних аспектів. В соціальному аспекті злочини проти основ національної безпеки України виражають різні відтінки конфліктних ситуацій, які відображаються в соціальному житті (політичні, релігійні, етнічні та ін.). У такому широкому контексті форми проявлення злочинів, що досліджуються достатньо різноманітні як за змістом, так і обсягом розповсюдження.

З об'єктивної сторони всі злочини, передбачені розділом першим Особливої частини КК України, вчиняються шляхом дії. При цьому, виходячи з

їх підвищеної суспільної небезпеки, законодавець більшість із них конструює як злочини з формальним складом. Деякі з цих злочинів формулюються як усічені склади – момент їх закінчення законодавець переносить на попередні стадії вчинення злочину (готування або замах).

З суб'єктивної сторони злочини проти основ національної безпеки України вчиняються лише умисно. Умисел у цих злочинах може бути лише прямий. На прямий умисел вчинення цих злочинів указує спеціальна мета як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених цим розділом.

Суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку ((суб'єктами злочинів, передбачена ст.ст. 112 і 113 КК України) можуть бути особи, які до моменту вчинення злочину досягли 14-річного віку).

Отже, боротьба зі злочинами проти основ національної безпеки України, як і з іншими видами злочинної діяльності, не можлива без усебічного юридичного аналізу й глибокого знання складу зазначених злочинів.

Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння (злочини), що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Список використаних джерел

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст. 131
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. №31. Ст. 241
4. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Юридична наука. 2013. №9. С. 80-87.
5. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. ... к.ю.н. Харків: ХНУВС, 2011. 195 с.
6. Савченко А. В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.
7. Томчук І. О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. Право і суспільство. 2015. №4(3). С. 189-194
8. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Кантон, 2001. С. 243-271.
9. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2013. №. 2. С. 346-357